

לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו עי

פרשת בהר, תשע"א
מספר 914מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

יציאת מצרים ושלוש מתנות

בפרשתנו מופיע הפסוק "אני ה' א-להיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לא-להים" (כה:לח). פסוק זה עונה על שאלה חשובה ופרדוקסלית: מחד שאלה מיותרת לכאורה, ומאידך מתבקשת: מה התכלית של יציאת מצרים? השאלה מיותרת לכאורה, כי תשובה אחת ניתנה שלוש פעמים לפחות בתחילת חומש שמות: סיום סיוט השעבוד:

ויאמר ה' רא'ה ראיתי את עמי אשר במצרים ואת צעקתם שמעתי מפני נגשיו פי ידעתי את מקאביו. וארד להצילו מיד מצרים ולהעלותו מן הארץ ההוא (ג:ז-ח).
לכן אמר לבני ישראל אני ה' והוצאתי אתכם מתחת סבלת מצרים והצלתי אתכם מעבדתם... ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לא-להים וידעתם פי אני ה' א-להיכם המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים (ו:ו-ז).

על אף תשובה זו עדיין מתבקשת השאלה לעיל על תכלית היציאה ממצרים משתי סיבות: ראשית, ניתן היה להשתחרר מהשעבוד גם ללא יציאה ממצרים. תרחיש אפשרי: הא-ל "הממליך מלכים ולו המלוכה" יכול היה להקים מלך חדש על מצרים, מעין "פרעה-לינקולן", שישחרר את העבדים ויזכה אותם באמנציפציה ואוטונומיה. כבר היו דברים מעולם: "ובכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע שמחה וישון ליהודים משתה ויום טוב ורבים מעמי הארץ מתייחדים כי נפל פחד היהודים עליהם" (אס' ח:ז).

שנית, התורה מדגישה שני ייעודים אחרים (וכשיש יותר מייעוד אחד קיימת אפשרות שרק אחד מהם הוא אולי החשוב, או אף נוגד את האחר): האחד - "להיות לכם לא-להים" (ויק' יא:מה) והאחר - "לתת לנו את הארץ אשר נשבע לאבותינו" (דב' ו:כג). ההדגשה מתבטאת בחזרות הנשנות על כל ייעוד. הראשון:

"אני ה' המעלה אתכם מארץ מצרים להיות לכם לא-להים והייתם קדושים" (ויק' יא:מה).
"אני ה' מקדשכם. המוציא אתכם מארץ מצרים להיות לכם לא-להים" (ויק' כב:לב-לג).
"אני ה' א-להיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לא-להים" (במ' טו:מא).

ייעוד זה מתחיל להתממש בקריאת העם אחר חציית ים-סוף: "ה' ימלך לעלם וְעַד" (שמ' טו:יח), אך בעיקר הוא מתממש במתן תורה. הייעוד השני בא לידי ביטוי בפסוקים הבאים:

וארד להצילו מיד מצרים ולהעלותו מן הארץ ההוא אל ארץ טובה ורחבה אל ארץ זבת חלב ודבש אל מקום הפנעני והחתי והאמרי והפרזי והחוי והיבואסי (שמ' ג:ח).

אָנִי ה' אֶ-לֹהֵיכֶם הַמוֹצִיא אֶתְכֶם מִתַּחַת סְבִלֹת מִצְרַיִם: וְהִבֵּאתִי אֶתְכֶם אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁאַתִּי אֶת יָדִי לְתֵת אֹתָהּ לְאַבְרָהָם... וְנִתַּתִּי אֹתָהּ לָכֶם מוֹרָשָׁה אֲנִי ה' (ש' ו: ז-ח).
וְאוֹתָנוּ הוֹצִיא מִשָּׁם לְמַעַן הָבִיא אֹתָנוּ לְתֵת לָנוּ אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם (דב' ו: כג).

ואם יעלה על הדעת שליציאת מצרים יש רק תכלית אחת, וכי יש אי-התאמה בהיגדים שבפסוקים המצוטטים לעיל, הרי בא הפסוק הנ"ל בפרשתנו – "אָנִי ה' אֶ-לֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצִיאֲתִי אֶתְכֶם מִצְרַיִם לְתֵת לָכֶם אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן לְהִיּוֹת לָכֶם לֹא-לְהִיּוֹת" (כה: לח), ואוגד את שתי התכליות של יציאת מצרים במאמר אחד. ואין בזה ניגוד או סתירה. להפך: התכליות משלימות זו את זו, שהרי מדובר בארץ המיוחדת בקשר שבינה ובין הא-ל: "אֶרֶץ אֲשֶׁר ה' אֶ-לֹהֵינוּ דָרַשׁ אֹתָהּ, תָּמִיד עֵינֵי ה' אֶ-לֹהֵינוּ בָּהּ" (דב' יא: יב).

אם את התכלית של סיום השעבוד, שהיא חשובה אך משנית (לעניות דעתי), ניתן, כאמור, להשיג גם במצרים, הרי את שתי התכליות העיקריות אין אפשרות מעשית ולוגיסטית להגשים במצרים. ברור שאי אפשר להיאחז בארץ המובטחת בלי לצאת ממצרים, וגם את מעמד הר סיני אי אפשר לקיים אלא במדבר. יש לשים לב לכך שקבלת א-לוהותו של הקב"ה במעמד הר סיני מתבטאת בחיבור חיוני של שלשה מרכיבים שונים: (א) גילוי שכינה לעם, (ב) כריתת הברית הראשונה בין העם לאלוקים ו-ג) מתן תורה לעם. אירוע מורכב כזה אפשרי רק במעמד כל העם יחד, לאחר הכנות והיטהרות בשלושת ימי ההגבלה וללא נוכחות זרים. אין אפשרות לוגיסטית לכנס את כל העם למקום אחד בו-זמנית ולהכין אותם נפשית וגופנית כאשר הם נמצאים במצרים או אף בארצם. לכן מתחייבת היציאה ממצרים גם לתכלית של "לְהִיּוֹת לָכֶם לֹא-לְהִיּוֹת".

גילוי שכינה לעם – לא לאדם בודד ולא ליחיד סגולה, אלא יחד צדיקים, בינוניים ורשעים – הוא אירוע היסטורי חד-פעמי בעל משמעות אדירה ויוצאת מן הכלל: "כִּי שָׁאַל נָא לְיָמִים ראשונים אֲשֶׁר הָיוּ לְפָנֶיךָ לְמַן הָיוּ אֲשֶׁר בָּרָא אֶ-לֹהִים אָדָם עַל הָאָרֶץ... הִנְהִיָּה בְּדָבָר הַגְּדוֹל הַזֶּה אוֹ הַנְּשַׁמֵּעַ כְּמָהוּ. הַשְּׁמַע עִם קוֹל אֶ-לֹהִים מְדַבֵּר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ פֶּאֶשֶׁר שְׁמַעְתָּ אֹתָהּ וַיְחִי" (דב' ד: לב-לג). כל שכן כשההתגלות האלוקית היא בהקיץ, ולא זו בלבד אלא בקולות וברקים בעצמה הגורמת זעזוע נפשי ורוחני לכל הנוכחים.

קל וחומר כשההתגלות כוללת לא רק את היעד "בְּעֶבֶר יִשְׁמַע הָעָם בְּדַבְרֵי עֲמֹן וְגַם בְּךָ יִאֱמִינוּ לְעוֹלָם" (ש' יט: ט), ולא רק כריתת ברית בין ישראל לא-ל, אלא גם מתן תורה; זהו שיא התהליך של "לְהִיּוֹת לָכֶם לֹא-לְהִיּוֹת". השלמת התהליך נעשית עם קבלת התורה על ידנו בהכרזתנו המשולשת "נעשה" (ש' יט: ח), "נעשה" (ש' כד: ג), "נעשה ונשמע" (ש' כד: ז), שהרי "אין אומתנו אומה אלא בתורתיה" (רס"ג, אמונות ודעות).

יש כמה נקודות שקושרות את שתי התכליות:

- (א) שתיהן אגודות כבר בכרית המילה שנכרתה עם אברהם: "וְנִתַּתִּי לָךְ וּלְזַרְעֶךָ אֶתְרֵיךָ אֶת אֶרֶץ מִצְרַיִם אֶת כָּל אֶרֶץ כְּנָעַן לְאַחֲזֹת עוֹלָם וְהִיִּיתִי לָכֶם לֹא-לְהִיּוֹת" (בר' יז: ח).
- (ב) המילה "מורשה" מופיעה רק פעמיים בתורה: "וְהִבֵּאתִי אֶתְכֶם אֶל הָאָרֶץ... וְנִתַּתִּי אֹתָהּ לָכֶם מוֹרָשָׁה" (ש' ו: ח). "תּוֹרָה צָנָה לָנוּ מִשָּׁה מוֹרָשָׁה קְהֵלֶת יַעֲקֹב" (דב' לג: ד).
- (ג) מכל חמישה עשר הניסיונות והמרידות של העם במדבר, רק בשתי המרידות החמורות ביותר אומר ה' למשה שבדעתו להשמיד את העם: בחטא העגל, שהוא מרידה בא-לוהותו של ה', ובחטא המרגלים, שהוא מאיסה בארץ חמדה – שתי הדחיות שבהן דחה העם את ייעודי יציאת מצרים. אמנם בשני המקרים הצליח משה להעביר את עיקר רוע הגזרה, אולם הוא ואהרון שילמו על מעורבותם החלקית ואחריותם כמנהיגים, אף שעמדתם הייתה, כמובן, מנוגדת בתכלית לחטאים הללו. הדבר מתבטא בשני המקרים בביטוי "אנף" שנוקט משה: "וּבְאַהֲרֹן הַתְּאַנְף ה' מְאֹד לְהַשְׁמִידוֹ" (דב' ט: כ) – בהקשר של חטא העגל; "גַּם בִּי הַתְּאַנְף ה' בְּגִלְלֶכֶם לֵאמֹר גַּם אֹתָהּ לֹא תְבֹא שֵׁם" (דב' א: לז) – בהקשר של חטא המרגלים.
- (ד) מדרש ידוע מציג את שתי התכליות כמתנות מאת ה' לישראל: "רבי שמעון בן יוחאי אומר: שלש מתנות טובות נתן הקדוש ברוך הוא לישראל... אלו הן: תורה וארץ ישראל והעולם הבא" (ברכות ה ע"א). התכליות של יציאת מצרים הן הן שתי המתנות שבעולם הזה.

(ה) אולי ניתן לומר שגם המתנה השלישית, עולם הבא, קשורה ליציאה ממצרים. נאמר בשבת שהוא מעין "עולם הבא" (הכוזרי מאמר ה אות י), ושבת קרויה מתנה בפי חז"ל – "מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה, ואני מבקש ליתנה לישראל" (שבת י ע"ב). בני ישראל בהיותם עבדים במצרים לא יכלו לקיים את השבת (שעליה נאמר גם כי היא "זכר ליציאת מצרים"), ורק היציאה מעבדות לחירות היא שאפשרה את קיומה.

יש להבין שקבלת מתנה היא לא רק זכות אלא גם חובה: המקבל מתנה מחברו צריך לכבד אותה אפילו רק משום "יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך" (אבות ב, י), והמקבל מתנה מאביו בוודאי חייב בכך. כן המקבל מתנה מהמלך מחויב לכבד, לשמור ולנצור אותה. ועם ישראל, שקיבל שלש מתנות כה חשובות מאבינו מלכנו, מלך מלכי המלכים, ודאי שמתחייב לא רק לכבד, לשמור ולנצור אותן אלא גם להשתמש בהן כראוי – בקדושה ובטהרה.

פרופ' עמיצור ברק
רעננה